

Бондар Галина

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри маркетингу

та гуманітарних дисциплін

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

**ЗНАЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

У статті теоретично обґрунтовано важливість наявності гуманістичного освітнього середовища у педагогічному ВНЗ для формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів у процесі вивчення філологічних дисциплін; проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми; розкрито суть поняття «гуманістичне освітнє середовище» та визначено основні напрямки формування гуманістично освітнього середовища у педагогічному ВНЗ.

Ключові слова: *гуманістичний світогляд, гуманістичне освітнє середовище, формування гуманістичного світогляду майбутніх вчителів.*

В статті теоретически обосновано важность наличия гуманистической образовательной среды в педагогическом ВУЗ для формирования гуманистического мировоззрения будущих учителей в процессе изучения филологических дисциплин; проанализировано состояние разработанности исследуемой проблемы; раскрыто сущность понятия «гуманистическая образовательная среда» та определено основные направления формирования гуманистической образовательной среды в педагогическом ВУЗ.

Ключевые слова: *гуманистическое мировоззрение, гуманистическая образовательная среда, формирование гуманистического мировоззрения будущих учителей.*

In the article the importance of the presence of humanistic educational environment for future teachers' humanistic outlook forming in the process of philological disciplines studying at pedagogical higher educational establishment was theoretically substantiated; the state of the developing of investigated problem was studied; the essence of the notion «humanistic educational environment» was exposed and concepts of the forming of humanistic educational environment at

pedagogical higher educational establishment were described.

Key words: *humanistic outlook, humanistic educational environment, the forming of future teachers' humanistic outlook.*

У нашому дослідженні визначено організаційно-педагогічні умови формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів у процесі вивчення філологічних дисциплін: спрямування вивчення філологічних дисциплін на формування готовності майбутнього вчителя ставитися до людини як до абсолютної цінності; наявність гуманістичного освітнього середовища у ВНЗ; реалізація науково обґрунтованої програми поетапного формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів при вивченні філологічних дисциплін.

Аналіз літератури дозволив нам зробити висновок, що в сучасних умовах, коли зміст філологічних дисциплін часто не пов'язаний з актуальними життєвими проблемами кожної людини; коли студенти не можуть точно і стисло сформулювати думку, неадекватно реагують на зауваження, нездатні передбачити реакцію співрозмовника та спостерігається низька культура дискусії і оформлення власної точки зору, є актуальним формування саме гуманістичного освітнього середовища.

Сутність особистості, істотні умови її формування і розвитку, характеристики основних проявів аналізували представники гуманістичного напрямку в психології та педагогіці І. Вільш, С. Гончаренко, І. Кон, Д. Ліхачов, А. Маслоу, О. Пехота, С. Подмазін, Л. Пуховська, С. Рубінштейн, П. Фрейре, Тейяр де Шарден.

У великій сучасній енциклопедії Є. Рапацевича середовище – це сукупність умов, що оточують людину і що взаємодіють з нею як з організмом і особою [4, с. 556]. Розрізняють середовище внутрішнє і зовнішнє.

Середовище зовнішнє – вид середовища, що оточує людину, в якому розрізняють середовище фізичне і соціальне.

Середовище внутрішнє – вид середовища, що визначає стан організму. Середовище соціальне – суспільні матеріальні і духовні умови його існування і різні види діяльності, що оточують людину.

Середовище фізичне – сукупність фізичних умов існування і діяльності людини.

Окремі типи освітнього середовища, а саме «догматичне», «безтурботного споживання», «зовнішнього лиску і кар'єри», «ідейне» охарактеризовано в роботах Я. Корчака:

«Догматичний» тип освітнього середовища характеризується наявністю жорстких традицій і авторитету, дисципліною, пасивністю студентів.

Для «безтурботного» освітнього середовища характерне доброзичливе ставлення до вихованців, відсутність необхідної вимогливості; такий тип формує пасивність і нездатність до діяльного, напруженого життя.

«Кар'єрний» тип формує конкурентоспроможність, завзятість, діяльний

прагматизм, байдужість до інших.

«Ідейне» (творче) середовище виховує особу з високою самооцінкою, що активно, відкрито і вільно освоює і перетворює навколишній світ [2].

Зіграв важливу роль у розвитку теорії взаємин людини та середовища і Х. Мюррей [6, с. 399–412]. Учений надавав важливого значення розвитку методологічного апарату психології середовища. Він вважав, що у будь-який момент, коли організм перебуває у певному середовищі, яке детермінує його поведінку та й, можливо, змінюється при цьому, спосіб дій особистості не може аналізуватися без урахування характеристик цього середовища. Х. Мюррей запропонував своєрідний критерій для характеристики навколишнього середовища: «прес середовища», відзначаючи, що має місце однаковий вплив як потреб і особистісних характеристик суб'єкта, так і пресу середовища, внаслідок чого суб'єкт або задоволений місцем свого перебування, або ні.

Психологічний характер взаємодії людини і середовища розкривається в концепції «життєвого простору» К. Левіна. Ця концепція виражає постійну, безперервну взаємодію внутрішніх і зовнішніх сил (потреби, мотивація, настрої і умови середовища, які підтримують або перешкоджають здійсненню завдань людини в конкретній ситуації). За формулою К. Левіна, поведінка розглядається як об'єднання зусиль особистості і її оточення. Проте більше уваги К. Левін приділяє не зовнішньому об'єктивному оточенню, а індивідуальному характеру сприйняття цього оточення. Учений виділяє поняття «прикордонної зони» життєвого простору, маючи на увазі під ним певну частину фізичного і соціального світу, яка впливає на життєвий простір у певний момент часу [3].

Говорячи про структуру освітнього середовища, слід пригадати визначення В. Слободчикова [5].

На його думку, освітнє середовище – це простір, в якому відбувається взаємодія суб'єктів освіти. У цьому просторі можна виділити компоненти:

- психодидактичний (зміст, форми і методи діяльності);
- соціальний компонент (відносини, що виникають між суб'єктами);
- просторово-наочний компонент (можливості для організації діяльності особистостей, що навчаються);
- суб'єкти середовища.

У їх взаємодії середовище може використовуватися, розвиватися або деградувати. Тобто, середовище – це не щось раз і назавжди дане. Це явище, яке знаходиться в постійному розвитку і зміні. Якщо ж ми хочемо домогтися ефективності, тобто максимального сприяння нашим цілям, ми повинні продумати, як це середовище організувати, розвивати і коректувати.

Дана стаття присвячена розкриттю сутності гуманістичного освітнього середовища у педагогічному ВНЗ, а також актуальності його формування.

Ми визначили гуманістичне освітнє середовище у ВНЗ як середовище безпосереднього оточення студента (викладача), що діє на нього опосередковано через створення громадської думки, шкали цінностей, поглядів людей, що оточують.

Це професійно-освітній і культурний простір, що створюється певною педагогічною системою та що спрямований на формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів. Це об'єктивна соціальна реальність, що є сукупністю матеріальних, політичних, ідеологічних і соціально-психологічних чинників, котрі безпосередньо взаємодіють із особистістю у процесі її життєдіяльності і мають на неї активний вплив. Воно забезпечує кожній особі студента задоволення її культурно-освітніх потреб відповідно до індивідуальних інтересів, бажань і нахилів. Студент бере участь у визначенні змісту навчання шляхом вибору своєї освітньої траєкторії.

Тобто це атмосфера, що обумовлює погляди, переконання, ідеали особистості; має вплив на її поведінку; спонукає людину до вияву поваги до думки іншої людини, відповідно до участі в діалогах та відстоюванні своєї думки; допомагає особистості сформувати свою власну життєву позицію.

Відповідно до конкретного навчального предмета, гуманістичне освітнє середовище – це особистісно орієнтований навчальний процес, що реалізовує гуманістичний потенціал відповідної дисципліни, через включення спеціальним чином організованих особистісно значущих для студента знань при використанні відповідних форм і методів. При цьому значно посилений рівень спрямованості навчально-виховного процесу на розвиток і саморозвиток особистості студента.

Отже, основою реалізації гуманістичного освітнього середовища виступає: зміна позиції викладача щодо студента, при цьому викладач виступає як помічник у професійній підготовці особистості студента; утвердження позиції активної взаємодії і співпраці викладача і студента; зміна функції знань, засвоєння яких перестає носити характер рутинного заучування, репродукції і організовується в різноманітних формах пошукової діяльності; орієнтація освітньо-виховного процесу на групові форми взаємодії, міжособистісні відносини і професійне спілкування.

На нашу думку, в структуру гуманістично-освітнього середовища входять суб'єкти: студенти, викладачі – з одного боку; засоби, форми, методи, технології навчання і виховання – з іншого та об'єднання цих складників у процесуальній частині.

З боку викладача здійснюється допомога і підтримка індивідуальності студента, заохочення творчих досягнень студентів у ході реалізації стратегії співпраці в роботі з аудиторією і з окремим студентом.

У межах гуманістичного освітнього середовища студенти повинні набути такі уміння, що впливають на формування особистості, а саме: уміння ставити перед собою завдання і досягати їх здійснення; уміння спілкування; уміння співпраці і взаємодопомоги; уміння саморегуляції, самоконтролю і дисципліни; уміння самопізнання, рефлексії.

Найважливішими умовами існування гуманістичного освітнього середовища є: гуманістична міжособистісна взаємодія (побудова освітнього простору «заняття – практика», сприятливий психологічний клімат, система роботи педагогічного колективу); організація колективної діяльності і

спілкування (студентське самоврядування, система традицій); психологічний супровід (робота Центру психолого-педагогічної допомоги).

Потрібно зазначити, що освітянами Черкащини накопичено певний досвід діяльності у цьому аспекті. Щороку 1 вересня проводиться перша відкрита лекція «Сучасний світогляд майбутнього учителя».

У ВНЗ створено музеї, кімнати народного побуту, місцевих звичаїв та обрядів, зали Бойової Слави. Постійно організовуються екскурсії історичними місцями області, походи місцями бойової слави. Створено також мережу гуртків, спрямовану на формування у студентів гуманістичного світогляду: історико-краєзнавчі клуби, гуртки народного побуту та української вишивки, літературні студії, драматичні театри, гуртки декоративно-прикладного мистецтва, хореографічні та вокальні студії тощо. Зі своїми виставами студенти – учасники, наприклад, драматичних гуртків відвідують будинки ветеранів, дитячі будинки. Студентами також проводяться акції «Подаруй дитині книгу» (зібрані книги передаються у дитячі будинки).

Цінним матеріалом для створення колективних соціокультурних і кроскультурних комунікацій стали і державні свята різних країн.

Сама атмосфера середовища сприяє, зокрема і вільному висловлюванню з приводу вчинків літературних героїв; оцінки тих або тих подій; аргументації, захисту одних типів поведінки і відхилення інших; пошук найбільш оптимального виходу зі створеної автором проблемної ситуації.

Студентське самоврядування, парламент; історико-краєзнавча спільнота; музейна і секційна робота; групова проблемна робота; тренінги; дискусії; соціальне проектування, а також бесіди на матеріалі творів класиків зарубіжної та української літератури та на матеріалі сучасної преси країни, мова якої вивчається, ставлять студента в ситуацію вибору, дають можливості задоволення інтересів і реалізації нахилів, тобто дають можливість ствердження майбутнього учителя як особистості.

При формуванні гуманістичного освітнього середовища у ВНЗ необхідно зважати також на специфіку мікрорайону, в якому розміщується ВНЗ. Матеріали різних досліджень показують, що в місті виділяються декілька регіонів, які зумовлюють середовище життєдіяльності ВНЗ: центр з багатими культурно-освітніми традиціями, науковими установами; великі мікрорайони, на території яких знаходяться підприємства, що визначають усе соціально-культурне середовище; спальні мікрорайони, де ВНЗ – єдині центри культурного життя; мікрорайони з переважанням приватного сектора, населення в них орієнтоване на працю в сільському господарстві; новобудови, в яких відсутня або недостатньо розвинена інфраструктура культурно-просвітницьких установ.

Таким чином, особистісна спрямованість гуманістичного освітнього середовища ВНЗ означає, що воно не обмежується системою чинників або умов, безпосередньо пов'язаних із процесом навчання. Дуже важлива та загальна виховна спрямованість середовища, до якої відносять традиції,

морально-емоційний клімат, атмосферу доброзичливості і взаємної відповідальності, спільні справи, імідж ВНЗ. Сюди ж входить і позанавчальна діяльність (участь у роботі творчих центрів, творчих колективів, клубів за інтересами), яка часто служить певним стрижнем особистісного і допрофесійного розвитку.

Головною ознакою наявності у педагогічному ВНЗ гуманістичного освітнього середовища є відчуття учасниками педагогічного процесу соціальної захищеності, взаємодопомоги, доступу до необхідних джерел інформації. Створення гуманістичного освітнього середовища сприяє вияву суб'єктної позиції студента і вільного вибору викладачем форм, змісту, методів формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів [1].

Основні напрямки формування гуманістично освітнього середовища у ВНЗ:

- гуманізація взаємовідносин між самими викладачами, наявність ділового, доброзичливого мікроклімату;
- гуманізація взаємовідносин між викладачами та студентами (тут важливе значення має інститут кураторства, наявність телефону довіри, можливість вирішення проблемних питань у деканаті чи під час консультації викладачів, гласність в оцінюванні знань та вмінь студентів тощо);
- гуманізація взаємовідносин між самими студентами;
- поліпшення взаємин між педагогічним ВНЗ та школами, де студенти проходять педагогічну практику;
- введення у традицію проведення дискусій, по обговоренню як своїх актуальних проблем, так і тих, про які студенти дізнаються із газетних статей, телевізійних передач, Інтернету;
- створення доступної для студентів підборки матеріалів із зарубіжним досвідом гуманізації соціального середовища та виховання;
- використання наявних культурно-освітніх закладів (музеїв, картинних галерей, тематичних виставок, архівів);
- залучення студентів до роботи в студентській психологічній службі, до волонтерської роботи, до благодійних акцій тощо.

Отже, гуманістичне освітнє середовище – це не механічна сума елементів, а єдине ціле – весь комплекс засобів, форм і методів, технологій, що сприяє процесу формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Г. О. Проблеми формування гуманістичного світогляду сучасного молодого спеціаліста / Г. О. Бондар // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К. : Видавництво ЖДУ імені Івана Франка, 2006. – Вип. 9. – С. 301–306.
2. Корчак Я. Воспитание личности : кн. для учителя / [сост. и коммент. Кочнов В. Ф.]. – М. : Просвещение, 1992. – 285 с.
3. Левин К. Динамическая психология : избранные труды / Курт Левин ; под общ. ред. Д. А. Леонтьева и Е. Ю. Патяевой ; [сост., пер. с нем. и англ. яз. и науч. ред. Д. А. Деонтьева, Е. Ю. Патяевой]. – М. : Смысл, 2001. – 572 с.

4. Педагогика : большая современная энциклопедия / [состав. Рапацевич Е. С.]. – Мн. : «Соврем.слово», 2005. – 720 с.
5. Слободчиков В. И. Психология человека / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 383 с.
Murray H. A. Explorations in Personality / Henry A. Murray. – New York : Oxford Univer. Press, 1938. – 761 p.